

VLADIMIR MILOVANOVIĆ
ANTE ILIĆ

Politički potresi u Iranu i moguće reperkusije

Iran (do 1935. godine Persija) obuhvata površinu od 1,648.000 km². Ima oko 36,000.000 stanovnika raznih nacionalnosti: 50% Iranaca, 22% Azerbejdžanaca, 10% Kurda, a ostalo su Turci, Arapi, Jevreji i drugi. Oko 3,000.000 stanovnika su nomadi raznih plemena; više od 90% stanovništva su muslimani (šiiiti).

Iran zauzima izuzetno važan geostrategijski položaj u širem području Srednjeg i Bliskog istoka, Persijskog zaliva i Indijskog okeana. Na severu se graniči sa Sovjetskim Savezom, na istoku s Pakistanom i Avganistanom, na zapadu s Irakom i na severozapadu s Turskom. Granica Irana je pretežno (oko 4/5 dužine) na planinskom području.

Svojim položajem Iran čini svojevrsan most između Evrope i Azije, i dominira područjima gde su bogati izvori nafte i putevi njene eksploatacije.

Teška društveno-politička kriza u koju je zapao Iran zabrinjava mnoge zemlje. Jedan broj najrazvijenijih zemalja Zapada se, s razlogom, plaši da ona može dovesti do ozbiljnog ugrožavanja njihovih ekonomskih interesa u toj zemlji. Istovremeno, ne samo ove nego i druge zemlje, čiji ekonomski interesi najverovatnije neće biti ugroženi, pribojavaju se da kriza može prouzrokovati veliki poremećaj u odnosu snaga i u regionu srednjeg istoka i u znatno širim razmerama, iz čega bi mogle nastati za sada nepredvidive opasnosti. Očigledno je, ipak, da se bojazan jednih i drugih uopšte ne može izjednačavati.

Društveno-politička kriza u Iranu ima dugu istoriju, ona praktično traje od drugog svetskog rata. Njen latentni tok je bio najoš-

trije poremećen burnim događajima u vreme Mosadika, 1953. godine, kada je »gnev protutnjao Iranom«. Međutim, ako se pravi poređenje između sadašnjih nemira i nemira Mosadikovog doba, nameće se zaključak da su među njima mnogo značajnije razlike nego sličnosti; ovo i pored činjenice što je slična osnova motiva nemira, jer se manifestuje kao zahtev ogromnog broja ljudi različitog političkog opredeljenja da slobodnije i bolje žive što bi, inače, na izuzetno bogatom iranskom tlu bilo ostvarljivo, da rukovodeći sloj Irana

nije svojom politikom, to sprečavao. U toku 1978. i 1979. godine je u neuporedivo većoj meri dolazilo do neprestanih, mnogobrojnih i nezadrživih erupcija nezadovoljstva širokih narodnih masa. Sadašnji zahtev masa za boljim životom je drugačiji ne samo zbog veće odlučnosti, što je posledica naraslog ogorčenja, nego je i u pogledu svoje sadržine znatno složeniji. Danas se ne radi samo o nafti — da li će ona biti u domaćim ili u stranim rukama, — već i o velikom broju drugih problema čije se rešenje sve oštrije nameće. Promenili su se takođe i politički faktori, domaći i strani, koji deluju na iranskoj političkoj sceni. Ukratko, za poslednjih 25 godina izmenili su se znatno i Iran, i svet u celini.

Zahvaljujući svom ogromnom bogatstvu u nafti, od koga su se prihodi za poslednjih desetak godina više nego udesetostručili (samo u 1977. godini Iran je dobio od inostranog Konzorcijuma više od 24 milijardi dolara), ova zemlja je imala veoma brz privredni, a u prvom redu industrijski razvoj, sa jednom od najviših stopa rasta u svetu. Dohodak po stanovniku za poslednje dve dekade povećan je sa manje od 300 na oko 2.000 dolara. Brz privredni razvoj bio je praćen i naglim povećanjem gradskog stanovništva: u 1953. godini na selu je živelo oko 75% žitelja Irana, a 1976. svega 47%. Najbrži razvoj zabeležila je proizvodnja nafte: samo inostrani Konzorcijum, koji sačinjava nekoliko velikih kompanija zemalja Zapada, proizvodio je poslednjih godina dnevno 5,5—6 miliona barela. Ukupni prihodi iranske države od nafte bili su, ustvari, veći od pomenute cifre od 24 milijarde dolara, jer je postojala proizvodnja nafte i u sopstvenoj, iranskoj režiji.

Najznačajniji privredni partneri Irana su visoko razvijene zemlje Zapada (SAD, SR Nemačka, Japan, Francuska, V. Britanija, Italija i druge). U Iranu je bilo zaposleno oko 43.000 Amerikanaca, što znači da je računajući i članove njihovih porodica u zemlji živelo preko 100.000 američkih građana. Pored njih, u Iranu je bilo oko 13.000 Zapadnih Nemaca, 10.000 Britanaca, 7.500 Francuza i 7.000 Japanaca. Samo u toku 1977. i u 1978. godini do izbijanja nereda Iran je kupio u SAD raznih artikala za civilne potrebe u vrednosti od 6,5 milijardi dolara. Preko 500 američkih kompanija ima danas svoje fabrike u Iranu. Takođe, niz drugih zemalja Zapada ima svoje osoblje i fabrike u Iranu.

O ogromnim finansijskim sredstvima koje je Iran dobio od nafte govore i sledeći podaci: još pre nekoliko godina Iran je odobrio kredite nekim zapadnim zemljama u iznosu od oko 2,5 milijardi dolara, od čega je V. Britaniji dao oko milijardu dolara. Približno u isto vreme dao je Međunarodnom monetarnom fondu i Svetskoj banci za razvoj milijardu dolara i sklopio veoma značajne aranžmane o zajedničkim finansijskim ulaganjima u privrede SAD, Francuske, SR Nemačke, Italije i nekih drugih zemalja. Samo sa SR Nemačkom tada zaključeni poslovni aranžmani prelazili su cifru od 10 milijardi dolara, od čega su zajednička ulaganja činila 6 milijardi. Zaključeni su kasnije i ogromni poslovi o ulaganju inostranog kapitala u iran-sku privredu. Prema podacima zapadnonemačke štampe, investicije kapitala iz SR Nemačke u Iranu od sredine 1976. do sredine 1978. narasle su od 270 na 453,3 miliona maraka, a kada su izbili neredi zaleđeni su poslovi (koji su se odvijali u oba smera) u vrednosti od više desetina milijardi maraka. Sa V. Britanijom Iran je imao, još

pre nekoliko godina, slične aranžmane u iznosu od oko 3 milijarde dolara, a aranžmane nešto manje vrednosti takođe sa Francuskom, Italijom, Japanom i još nekim zapadnoevropskim zemljama.

Saradnja sa evropskim socijalističkim zemljama bila je znatno manje razvijena. Najznačajnija je bila sa SSSR. Uz njegovu pomoć izgrađeni su velika čeličana u blizini Isfahana i gasovod od nalazišta plina na jugu zemlje do sovjetsko-iranske granice. Iran je preko ovog gasovoda izvezio godišnje oko 10 milijardi kubnih metara prirodnog gasa u SSSR i istočnoevropske zemlje.

Uopšte uzev, privredna izgradnja odvijala se na veoma širokom planu i bila je u punom zaletu. Pripremana je izgradnja 12 atomskih elektrana, izgrađena je široka mreža modernih puteva i podignuto mnogo drugih objekata. Kao što je to, uostalom, slučaj i sa drugim zemljama koje brzo razvijaju svoju privredu, ovakav razvoj je bio praćen velikom inflacijom. Prema iranskoj štampi, ona je prelazila i 30% godišnje.

Ne može se negirati napredak u školstvu i obrazovanju. Da pomenemo samo to da je za poslednjih petnaestak godina nepismenost stanovništva smanjena sa 95 na 50 procenata. Ovakav proces je obuhvatio i žene koje su ranije bile zapostavljene i obespravljene; one danas čine 38 procenata od ukupnog broja iranskih studenata.

Porastom privredne moći rasle su ne samo političke nego istovremeno i vojne ambicije upravljača ove bogate zemlje. Stvorena je vrlo moderna armija od oko 420.000 ljudi, a vojni budžet 1978. godine iznosio je blizu 10 milijardi dolara. Prema informacijama francuskih listova, samo od 1973. godine Iran je kupio od SAD oružja i opreme u iznosu od 8 milijardi dolara i zaključio ugovore o daljim nabavkama za još 12 milijardi dolara. U te nabavke uključena su najsavremenija borbena sredstva kao avioni F-4, F-14 i F-16, ratni brodovi tipa »Spruance«, sistem za blagovremeno upozorenje od napada iz vazduha tipa AWACS idr. Zbog nastale krize dalje isporuke vojne opreme su ozbiljno dovedene u pitanje.

U vojnim nabavkama Irana, V. Britanija je posebno prisutna u isporuci tenkova tipa »čiftejn«. Od predviđene isporuke 2.200 takvih tenkova, do sada je isporučeno samo 800. Velika Britanija je još angažovana u proizvodnji za Iran protivavionskih projektila »Rapid«, kao i u programu izvođenja niza modernih vojnih objekata u Iranu.

Očigledno da je tako moćna armija bila stvorena ne samo za ostvarenje sopstvenih nego i inostranih ambicija u regionu Srednjeg istoka i šire.

Francuska i Japan nisu značajnije učestvovali u vojnim nabavkama Irana, ali je njihovo prisustvo u privrednim projektima, kao što je angažovanje Francuske u izgradnji fabrike »Pežo-305« i projektovanje metroa u Teheranu, a Japana u izgradnji velikog petrohemijskog kompleksa koga gradi kompanija »Micui«, od velikog značaja za te zemlje.

Brz razvoj mnogih privrednih grana u Iranu (prvenstveno proizvodnja nafte) je neosporan, a takođe i ne mali napredak na drugim sektorima delatnosti. Međutim, ceo ovaj napredak bio je tako planiran i usmeravan da je ionako ogromne klasne razlike još više uvećao; bogati su postali još bogatiji, dok se siromaštvo velike većine održalo, uprkos bogatstvu zemlje.

Takozvana Šahova »bela revolucija«, koja je sa mnogo obećanja lansirana 1963. godine i tada pobudila izvesne nade kod Iranaca, nije dala odgovarajuće rezultate. Glavna mera te »revolucije« bila je agrarna reforma koja je, iz niza razloga, potpuno podbacila. Pored ostalog, veleposednici su veliki deo svog poseda izdelili svojoj deci, iako se ona uopšte nisu bavila poljoprivredom, te je tako relativno mali deo poseda ostao za podelu seljacima. Za svu oduzetu i podeljenu zemlju, veleposednici su bili od strane države obeštećeni. Seljak, koji je postao vlasnik zemlje, nije zato bio pripremljen, niti mu je država efikasno pomogla da se osposobi za samostalno obrađivanje zemlje: nije imao potrebnu mehanizaciju, stoku, novac za seme, kao ni mogućnosti da održava u dobrom stanju sistem za navodnjavanje. Taj sistem je predstavljao poseban problem. Sastoji se od takozvanih »kanata«, tj. od mreže podzemnih kanala koji prolaze od arteških bunara do nekoliko mesta na posedu gde se voda povremeno pušta na površinu zemlje i površinskim kanalima razvodi po njivama. Ovaj sistem je neophodno bar jednom godišnje čistiti i podziđivati da se ne bi oburvao. Nedovoljno osposobljen za proizvodnju, seljak je postepeno zapadao u dugove, prodavao zemlju drugome u bescenje i odlazio u grad da potraži drugi posao — ukratko, postajao je nekvalifikovani najamni radnik i osetio je sve nedaće koje takvima stvara nemilosrdan kapitalistički sistem relativno mlade domaće buržoazije, koja nastoji da se vrtoglavom brzinom što više obogati.

Agrarna reforma je pogodila i crkvu pošto je i ona bila veleposednik. Crkva je bila čak i više pogođena od drugih veleposednika, jer nije kompenzirala gubitak zemlje uključivanjem u druge poslove: u industriju, bankarstvo, trgovinu i slične aktivnosti.

Smanjivanje zemljišnog poseda crkve na predviđeni minimum (koji se, inače, određivao prema vrsti zemlje i koji nije bio mali) značilo je pokušaj da se smanji svetovna vlast crkve u Iranu, kao i njen

uticaj na mase. Crkva je još tada, 1963. godine, oštro reagovala protiv agrarne reforme. Međutim, njeno suprotstavljanje agrarnoj reformi u to vreme nije izazivalo zabrinjavajuće društvene potrebe, jer je veliki broj Iranaca gajio nadu da će od agrarne reforme i Šahove »bele revolucije« u celini imati koristi.

Ovde je neophodno napomenuti da u to vreme lični uticaj verskog vođe Homeinija na mase nije bio ni približno toliko koliki je danas. Uticaj Homeinija je rastao srazmerno povećavanju nezadovoljstva masa opštim stanjem u zemlji, te je njegova današnja politička moć, prema tome, direktni izraz i rezultat dosadašnjih previranja. Homeini je danas, bez sumnje, zastava pod kojom su se okupili politički veoma raznovrsne snage koje objedinjuju zajednički cilj — srušiti Šahovo samodržavlje i zajedno s njim omrznuti režim bespravljia i terora. Posle ostvarenja ovog cilja, partije i političke grupe koje danas istupaju zajedno sigurno će se boriti svaka za svoj program, što ukazuje na to da će postšahovski period biti ispunjen intenzivnim političkim borbama za novu, različitu od današnje, društveno-političku fizionomiju Irana. Ove borbe će, po svemu sudeći, dugo trajati i odvijace se uz pokušaje uticaja inostranih faktora. Te političke borbe će predstavljati osnovne karakteristike nastupajućeg perioda društveno-političkog preobražaja Irana.

Ranije pomenuti brzi privredni razvoj Irana bio je duboko prožet korupcijom. U brzom bogaćenju iranskog rukovodećeg sloja Šah nije bio izuzetak. Naprotiv, on lično, kao i članovi njegove porodice investirali su ogromne sume novca u razne poslove u Iranu — u industriju, bankarstvo, trgovinu itd.

U kontekstu zbivanja u Iranu, treba imati u vidu da je on višenacionalna država: Azerbejdžan naseljavaju Turci; ima nekoliko miliona Kurda, koji žive u oblastima prema Iraku, Baludžistanaca na jugoistoku zemlje, nekoliko plemena od kojih svako broji više od milion stanovnika itd. Izuzimajući pobune u Kurdistanu odmah posle drugog svetskog rata, Iran je uglavnom bio pošteđen ozbiljnijih međunacionalnih sukoba. Ali, ovo ne znači da u sadašnjim uslovima do njih ne može doći. Dalje podvajanje i nemiri su mogući i na verskoj osnovi. Većina Iranaca su šiiti, kojih ima i u Iraku gde se nalaze i glavna svetišta svih šiita (iranskih i iračkih). Plamen nemira započetih na ovoj osnovi teško bi se zaustavio na državnim granicama. Ukratko, uzroka ima mnogo koji mogu stvarati i nove probleme.

Da bi se održao sistem ogromne ekonomske nejednakosti i bezobzirne eksploatacije, nužno je bilo da on bude poduprt jednim veoma moćnim i surovim sistemom represija i svakojakog terora, u kome je po zlu poznata tajna policija SAVAK bila osnovna institucija. Ima-

jući ovu činjenicu u vidu, sasvim je prirodno što su narodne mase u prvi plan isticale zahtev za dobijanje političkih sloboda. U iranskim uslovima borba za poboljšanje ekonomskog položaja masa je neodvojiva od borbe za demokratske odnose u društvu.

Izlazak Irana iz sadašnje društveno-političke krize, a to znači i uspostavljanje mira u Iranu, moguć je samo ako se pristupi stvarnom rešavanju osnovnog problema iranskog društva — smanjivanju veoma velikih klasnih razlika i otklanjanju dugog niza posledica koje su iz toga nastale, odnosno, ako se pristupi ekonomskim merama koje će brzo poboljšati materijalni položaj ogromne većine Iranaca. Pokazalo se da ovaj osnovni problem nije bilo moguće rešiti površnom političkom kombinatorikom, tj. dovođenjem ove ili one, vojne ili civilne ličnosti na vlast. Neophodan je bio radikalno drugačiji postupak — da kormilo iranskog društvenopolitičkog života pređe u ruke takvih političkih snaga koje uživaju poverenje masa i koje će biti u stanju da hitno i odlučno preduzmu efikasnije mere da se zaista izmeni ekonomski položaj većine Iranaca i obezbede, istovremeno, željene političke slobode.

Rešavanje sadašnje krize u Iranu otežano je u velikoj meri stavovima i uticajima spoljnih faktora. Stvarno rešenje je moguće samo stvaranjem nove rukovodeće ekipe Irana iz redova ranije opozicije. Međutim, leve snage te opozicije su neprihvatljive, kako za gro iranskog »establišmenta« čija moć još nije slomljena, tako i za zapadnoevropske zemlje, a posebno SAD koje su do sada imale najveći uticaj u Iranu. Dolazak na vlast verskih snaga sa desnog krila opozicije, s druge strane, ne bi približio zemlju pravom rešenju, već bi samo raspalio postojeće i stvorio nove probleme. Imajući to u vidu, kao i uzroke i dinamiku društveno-političke krize, može se reći da su SAD došle u situaciju nemoći i da nisu načisto s tim koje bi akcije, od onih koje su za njih moguće, trebalo da preduzmu. Kriza se, uz povremene manje zastoje razbuktavala pod dejstvom iranskih uslova i činioca na koje je, bilo veoma teško efikasnije uticati spolja. Pokušaji uticaja imali su čak i suprotno dejstvo od željenog. Tako, na primer, američka podrška nekom iranskom političaru ili grupi, zbog velikog antiameričkog raspoloženja masa, delovala je kompromitujuće.

U meri u kojoj se kriza u Iranu produbljavala i zaoštravala sve se izražajnije ispoljavala opasnost od mogućih reperkusija te krize na širem međunarodnom planu. Iran je svojim geostrategijskim položajem, blizinom i posrednim i neposrednim uticajem na situaciju u nekim njemu susednim oblastima (Arapski zaliv, Arabijsko poluostrvo) i kriznim žarištima kao što su »rog Afrike«, jug Arabijskog poluostrva,

a u širem smislu i Bliski istok, zatim zbog promena do kojih je nedavno došlo u Avganistanu, postao poslednjih godina veoma značajan faktor u politici Zapada i posebno SAD. S druge strane, Iran je jedan od vodećih snabdevača Zapada sa naftom, njegov značaj i uloga u OPEK-u nesumnjivo su bili elementi sa kojima je Zapad mogao da računa. Ne treba prevideti ni činjenicu da je Iran do sada bio glavni isporučilac nafte Izraelu, kao i da bi ozbiljniji poremećaj u tom snabdevanju Izraela predstavljao ne mali problem za SAD, kako finansijske tako i političke periode zbog krize na Bliskom istoku. Južnoafrička Republika je takođe bila veliki kupac iranske nafte. Promena ovakvog stanja, imala bi nesumnjive političke posledice.

Jedna od važnih uloga, pored iznetih, koju je u politici Zapada trebalo da igra Šahov Iran, koju je u stvari i činio, bila je zaštita izvora nafte u širem regionu Srednjeg istoka kao i u vezi s tim, pružanje podrške postojećoj društveno-političkoj strukturi toga regiona uopšte. Sa malim izuzetkom (Irak, Južni Jemen), sve zemlje Arapskog zaliva i Arabijskog poluostrva imaju političke sisteme koji su slični bivšem iranskom. Neke zemlje toga regiona su slične šahovom Iranu i u pogledu spoljnopoličkog opredeljenja.

I pored specijalnih odnosa sa SAD i Zapadom, u odnosima Irana sa Sovjetskim Savezom nije bilo ozbiljnijih teškoća. Princip dobrosusedskih odnosa poštovala su i jedna i druga zemlja i na toj osnovi razvijale razne vidove međusobne saradnje, među kojima je ekonomska bila najrazvijenija. SSSR je, uprkos snažnom američkom prisustvu, uspevao da održava pa i razvija odnose sa Iranom. Ovo je, razumljivo, u velikoj meri bilo rezultat činjenice što su dve velike sile, SAD i SSSR, međusobno uvažavale strategijske interese suprotne strane.

Iran nije prisutan samo u odnosima između dveju vodećih sila nego i u tzv. »trouglu« velikih sila. Na spoljnopoličkom planu, za NR Kinu, Iran je predstavljao, iz niza razloga, interesantnog partnera kome je, naročito u poslednje vreme, posvećena odgovarajuća pažnja. Poseta predsednika Huo Kuo Fenga Teheranu, i to upravo u trenutku kad se unutrašnja kriza u Iranu počela ozbiljnije zaoštravati, bila je upravo izraz značaja koji je NR Kina pridavala odnosima sa tom zemljom.

S obzirom na dosada rečeno razumljiva je u početku pomenuta zabrinutost, a posebno SAD i drugih zapadnih zemalja, od poremećaja ravnoteže, što bi moglo da proistekne iz sadašnje društveno-političke

krize u Iranu. U vezi s ovim treba naglasiti da je već sada izvesno da je ozbiljno ugroženo jedno važno uporište američke politike na Srednjem istoku. Drugim rečima, ne izgleda moguće da bi bilo koji režim, koji u Iranu dođe posle sadašnje krize, bio u toj meri proamerički kao raniji. SAD su, ne videvši bolje rešenje od režima sa Šahom na čelu, od samog početka krize odlučno podržavale Šaha.

SAD su pokušale kasnije da pridobiju neke umerene elemente iz opozicije i da na taj način prošire društvenu i političku osnovu starog režima. Međutim, snaga opozicionog pokreta i njegovo suprotstavljanje Šahu, nisu, po svemu sudeći, bili adekvatno procenjivani od strane SAD, te taj pokušaj nije uspeo, već je samo pojačavao anti-američko raspoloženje u Iranu. Na liniji politike SAD delovale su i druge najznačajnije zapadnoevropske zemlje, osim, Francuske, gde je glavni vođ opozicije šiitski lider Ajatolah Homeini našao utočište i odakle je rukovodio borbom opozicije protiv Šaha.

Iran za dve najjače sile sveta, predstavlja veoma važan element ravnoteže ne samo u regionu, već i u okvirima tzv. politike detanta, tj. u svetskim razmerama. Remećenje ove ravnoteže, pogadalo bi, razumljivo, važne interese jedne, odnosno druge velike sile te zato i SAD i SSSR sa posebnom pažnjom prate tok duboke društveno-političke krize koja potresa Iran. Za obe sile je izvanredno važno pitanje kakav će Iran izaći iz sadašnje krize, tj. kakav će biti njegov politički sistem i kakvo će biti njegovo opredeljenje na međunarodnom planu. Razumljivo je stoga što radi očuvanja svojih pozicija u toj zemlji i regionu Srednjeg istoka nastoje da utiču na ishod krize.

Odnosi između Irana i njegovih drugih suseda bili su u zadnje vreme uglavnom normalizovani. Naime, od strane drugih suseda a ne samo SSSR-a, Iran je sve više smatran nezaobilaznim elementom ravnoteže u tom delu sveta.

U stavu SSSR u prvoj fazi krize nazirala se uzdržanost, koja je verovatno proizilazila iz zabrinutosti da događaji u Iranu ne poremete postojeći »status quo« koji je u osnovi odgovarao svim za situaciju u Iranu neposredno zainteresiranim zemljama. Međutim, u meri u kojoj se unutrašnja situacija u Iranu zaoštravala i zbog toga raslo angažovanje SAD, menjao se i sovjetski stav. SSSR je zvanično upozoravao da su događaji u Iranu unutrašnja stvar te zemlje i da on neće tolerisati otvoreno mešanje i intervencije spolja. U vezi s tom opomenom pominjan je i sovjetsko-iranski ugovor iz 1921. godine, za koji se smatra da je i dalje na snazi, a koji daje pravo SSSR da

u slučaju vojne intervencije treće sile može da uputi svoje oružane snage u Iran. Nema sumnje da je za SSSR njegov južni sused veoma značajan, naročito sa stanovišta bezbednosti, te da bi svaka promena u Iranu koja bi mogla biti shvaćena kao ugrožavanje te bezbednosti, naišla na odgovarajuće reagovanje Sovjetskog Saveza.

Razvoj krize u Iranu potvrđivao je činjenicu da spoljni faktori ne mogu da nametnu rešenje koje bi oni želeli. Zbivanja u toj zemlji imaju sve izraženiju svoju unutrašnju logiku, koja će, kako sada izgleda, dovesti do krupnijih promena na unutrašnjem planu, a to se mora odraziti i na spoljnopolitičku orijentaciju Irana. Ovo je već nagovešteno i u stavovima i izjavama Homeinija.

U ovom trenutku nije moguće detaljnije oceniti širinu i dejstvo posledica koje mogu prosteći iz događaja u Iranu, za region Srednjeg i Bliskog istoka a i šire. Ali, teško je zamisliti kakav bi se obrt događaja mogao desiti pa da Iran ostane i dalje na istim strateškim i političkim pozicijama na kojima se sve do ovih najnovijih zbivanja nalazio.

Svojim geografskim položajem, spoljnopolitičkim opredeljenjem, veličinom i bogatstvom u nafti, velikom i savremeno opremljenom armijom, koja je trebalo i dalje da jača, Iran je imao značajnu ulogu u strateško-političkim koncepcijama Zapada i, u prvom redu, SAD. Pred američkim udruženjem za spoljnu politiku, savetnik predsednika Kartera za nacionalnu bezbednost, Bžežinski, nedavno je to potvrdio izjavom o »vitalnom interesu« SAD za jačanje bezbednosti Galfa. Isto to potvrdio je i sekretar za inostrane poslove, Sajrus Vens. Uloga Irana se prevashodno odnosila na očuvanje vojnog i društveno-političkog status-quo-a u regionu Srednjeg istoka, gde je od nekih nazvan i »žandarmom«, a što je pojedinim akcijama, kao što je pružanje oružane pomoći sultanu od Amana prilikom pobune stanovništva Džafara, 1973, i nekim drugim i potvrdio.

Posledice iranske krize, tj. njenog delovanja u pravcu destabilizacije na Srednjem istoku, možda se u ovom trenutku dovoljno i ne uočavaju. Ali se, s druge strane, jasno vide naponi da se takav mogući razvoj već na samom početku spreči. Nedavno upućivanje, američke eskadrole aviona F-15 u »prijateljsku posetu« Saudijskoj Arabiji protumačeno je u komentarima svetske štampe kao jedna od mera kojom treba da se podvuče američko interesovanje za događaje u tom delu sveta i spremnost SAD da brane svoje interese.

U situaciju na Bliskom istoku, događaji u Iranu ne mogu a da ne unesu neke nove elemente. Homeini će svakako biti još odlučniji u tome smislu. Sve je prisutniji stav da će Iran pružiti punu podršku

svojoj »muslimanskoj braći« i naročito Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji. Ove promene slabe pozicije Izraela i jačaju »Front odbijanja« i posebno PLO.

Menjanje stavova Irana prema krizi na Bliskom istoku dovodi Egipat u nepovoljniji položaj. Nije bez razloga iranski šah izabrao Egipat kao prvu zemlju u kojoj se, napustivši Iran, postaviti na nekoliko dana, kao što nije ni slučajno što ga je predsednik Sadat tako srdačno primio. U zadnje vreme saradnja između dve zemlje i dva državnika bila je sve tešnja, a neki izvori su tvrdili da postoji američki plan o stvaranju osovine Kairo — Tel Aviv — Teheran, koja je trebalo da obezbedi stabilnost u ovom delu sveta, naravno na liniji interesa i potreba SAD. Postojao ili ne takav plan u nekom svom konkretnom vidu, objektivno gledano moguće su aktivnosti u tom smislu, jer bi odgovarale američkim interesima posebno za period kada Kemp Dejvidski sporazumi između Egipta, Izraela i SAD budu eventualno sprovedeni u život.

Snabdevanje Južnoafričke Republike naftom i krupne investicije Irana na Jugu Afrike, uslovljavali su da odnosi Irana sa afričkim zemljama budu loši. Drugim rečima, Šah nije imao razumevanja za bitne interese afričkog kontinenta — likvidaciju kolonijalizma, rasizma i aparthejda. I na ovom pravcu već sada se uočavaju promene koje će nastati u politici Irana. Naime, i Bahtijareva vlada je morala da izjavi da neće više snabdevati južnoafrički rasistički režim naftom što će, ako se takva politika sprovede, značajno uticati, u pozitivnom smislu, na odnose Irana i afričkih zemalja.

Verovatno će biti i drugih značajnih promena u budućoj spoljnopoličkoj orijentaciji Irana koje se za sada samo najavljuju. U vezi sa ovim treba posebno imati u vidu da je sada jedinstvena i opšteprihvaćena parola Homeinija da Iran mora da vodi nezavisnu spoljnu politiku, u skladu sa svojim sopstvenim interesima. On je odlučno odbacio mogućnost da bi Iran mogao da i u buduću igra ulogu »žandarma« za očuvanje bilo kojih i bilo čijih stranih interesa. U skladu sa ovakvom orijentacijom, Homeini je izjavio da će on lično izvršiti reviziju svih ugovora koje je Iran do sada zaključio i da će odbaciti sve ugovore koji nisu u interesu Irana. Bude li on sproveo u život samo osnovne stavove izražene u parolama na kojima je uspešno mobilisao mase u borbi protiv Šahovog režima, Iran će sigurno imati znatno drugačiju spoljnopoličku orijentaciju od dosadašnje, a što se tiče eventualnih društveno-političkih promena u toj zemlji, o njima bi se sada moglo govoriti samo kroz pretpostavke.